

t é m a

Jsou kluci hloupější?

Ženy začínají
být vzdělanější než muži.
Co to způsobí.

SILVIE LAUDER

Holky, máme to!

S

tát sedm hodin na sále a přišívát někomu prst nepatřilo k jejím dětským snům. A k operačnímu stolu ji nepřivedla ani rodinná tradice. Přesto se dnes Dagmar Štafová (34) věnuje právě jemnému sešívání okem sotva viditelných cév a nervů a dalším úkonům zahrnujícím obor mikrochirurgie. A hodně jí to baví. „Je to dost náročné, ale stojí to za to,“ telefonuje Dagmar ze Skotska, kde už třetím rokem působí – aktuálně v nemocnici St. John's ve městě Livingston vzdáleném pětadvacet kilometrů od Edinburghu. Není si sice jistá, jak se správně česky řekne lékařka se specializací na chirurgii, a o sobě mluví jako o „plastickém chirurgovi“, mezi ženami ale rozhodně není s vášní pro svou disciplínu sama. Kolegyň kolem sebe v britském zdravotnictví vidí dost, a to včetně matek malých dětí. Medicínu na špičkové úrovni jsou schopné i s rodinou dělat zejména díky vstřícnosti zaměstnavatelů a rychlému návratu do práce. „Tady nikdo neřeší, že jste žena,“ říká. „V Česku bylo vidět, že starší chirurgové jsou z naší přítomnosti v jejich světě trochu nervózní. Jenže víc žen v medicíně není problém. Je to prostě dnešní realita.“

A to je fakt. Počet absolventek neroste jen na českých lékařských fakultách, ale i v dalších oborech. Ženy dnes tvoří dvě třetiny absolventů vysokých škol a s výjimkou nejstarší části populace jsou vzdělanější ve všech věkových kategoriích. Platí to v Česku a ještě o trochu déle prakticky v celém západním světě. Kde se tato proměna vzala? A jakým směrem případně pootočí naše životy?

Holky a diplom

Nervozitu, o níž mluví Dagmar Štafová a kterou v minulosti veřejně projevíli také někteří

lékaři (třeba exministr zdravotnictví a ředitel motolské nemocnice Miloslav Ludvík), lze ilustrovat jednoduchými čísly. Zatímco v roce 2001 absolvoval 1. lékařskou fakultu Univerzity Karlovy, největší lékařskou fakultu v ČR, mírně nadpoloviční počet žen, loni už jich mezi absolventy byla výrazná většina (473 z 581). Řady studentek se rozšiřují i na jiných školách a v oborech, které byly dříve chápány jako typicky mužské: ženy dominují kupříkladu mezi absolventy Vysoké školy chemicko-technologické (loni jich byly mezi absolventy dvě třetiny). A i na školách, kde studentky zůstávají ve výrazně menšině, je patrný posun.

Zatímco před dvěma dekádami absolvovala Vysoké učení technické v Brně pětina žen, loni to byla už třetina. V celkových počtech (statistiky zohledňují pouze české občany) tvoří dnes ženy šedesát procent absolventů všech veřejných i soukromých vysokých škol. Studentky také častěji než studenti vyjíždějí studovat do ciziny (třeba v rámci programu Erasmus) a mají lepší znalost cizích jazyků.

Vzdělanostní nadvláda žen se nedotýká jen čerstvých absolventů. Mezi ženami ve všech věkových kategoriích do pětapadesáti let je podle dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) větší podíl vysokoškolaček než mezi muži. Jasnou převahu si vysokoškolačci ponechali jen mezi lidmi nad pětadesát let. Mezi padesátníky je podíl vyrovnaný, poměr se pak zcela obrací v nejmladší kategorii od pětadvaceti do čtyřiatřiceti let. Česko se zde v proměně vzdělanostního „rozvrstvení“ připojuje k trendu, který začíná být stále více patrný ve světě, zejména v západních zemích. „Chlapci častěji než dívky opakují ročník, předčasně odcházejí ze školy a méně často studují vysoké školy,“ shrnuje data ze šestatřiceti členských zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) nejnovější podrobná zpráva o vzdělávání Education at a Glance 2018: „Rozdíl ve vysokoškolském vzdělání mužů a žen se v posledních deseti letech dále zvětšuje.“

Klišé nefunguje

Při hledání odpovědi na otázku, proč stále více mladých Čechek odchází studovat na vysoké školy, je třeba se ponořit do nižších pater vzdělávacího systému. Dívky častěji nastupují na střední školy s maturitou, zatímco v učebních oborech a průmyslovkách dominují spíše chlapci. „Chlapcům se tak uzavírá cesta k dalšímu vzdělání,“ říká Daniel Münich z ekonomického ústavu CERGE-EI a think tanku IDEA. U středních škol pak jde více dívek na gymnázia, z nichž mohou zamířit na víceméně jakoukoli vysokou školu (a jsou na širokou škálu možností připraveny), kdežto z průmyslovek či středních škol elektrotechnických (kam míří hlavně chlapci) jsou šance limitované.

Příčin má tento stav celou řadu. Třeba fakt, že učiliště či průmyslovky nabízejí více oborů chápáných jako tradičně mužské. Pozornost se v poslední době ale stáčí také k mechanismům, podle nichž české školství dlouhodobě funguje. Existují totiž indicie o tom, že je vstřícnější k dívkám. Přesněji řečeno – že jsou už na základních školách, kde se rozhoduje o podobě

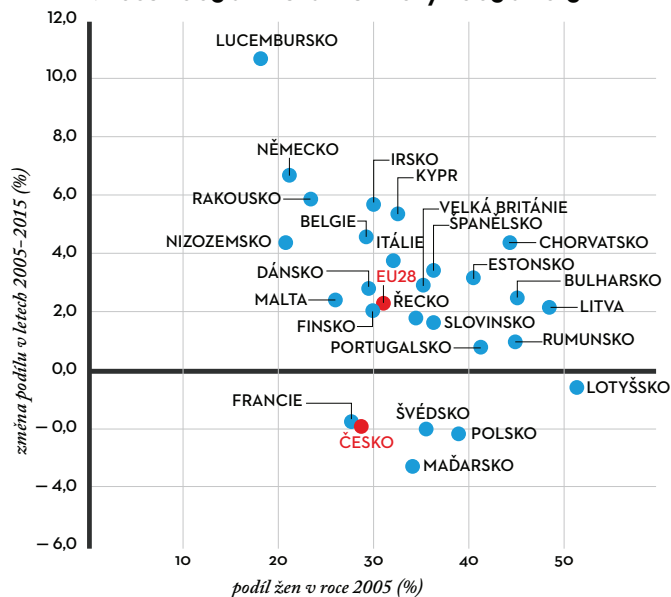
Neplatí lidová představa o „šprtkách“, které v přijímačkách na vysoké školy založených na „nadceněných“ faktech porážejí rozevlátější kluky.

další cesty vzdělávacím systémem, oceňovány dovednosti, k nimž jsou v této společnosti – s jistou mírou zjednodušení řečeno – vychovávány zejména dívky. „Vzdělávací systém nasedá na způsob výchovy dívek v Čechách,“ shrnuje to Bohumil Kartous z organizace EDUin.

Naznačené mechanismy mohou mít nejrůznější podobu. Citovaný ekonom Daniel Münich s kolegou z IDEA Tomášem Protivínským loni porovnal známky, které žáci devátých tříd základních škol dostávají v matematice a češtině, s jejich výkony v anonymních testech. Zatímco v češtině výsledky dívek v testech odpovídaly jejich lepším známкам, v matematice je naopak chlapci překonávají. Jinými slovy – učitelé dávali dívkám lepší známky za matematiku, než jaké by odpovídaly jejich reálným znalostem změřeným v testech. Podle Münicha mohou být rozdíly způsobeny tím, že známku učitelé – v českém případě spíše učitelky – nehodnotí jen znalostí, ale také jiné dovednosti a kvality žáků. Třeba chování, které mají dívky obvykle lepší než kluci.

Není ovšem jisté, zda jsou lepší známky skutečně až tak zásadním faktorem, který dívky směřuje na gymnázia a následně na vysoké školy. Z jiných studií totiž víme, že důvěru

Podíl žen na počtu výzkumných pracovníků v roce 2005 a změna mezi roky 2005 a 2015

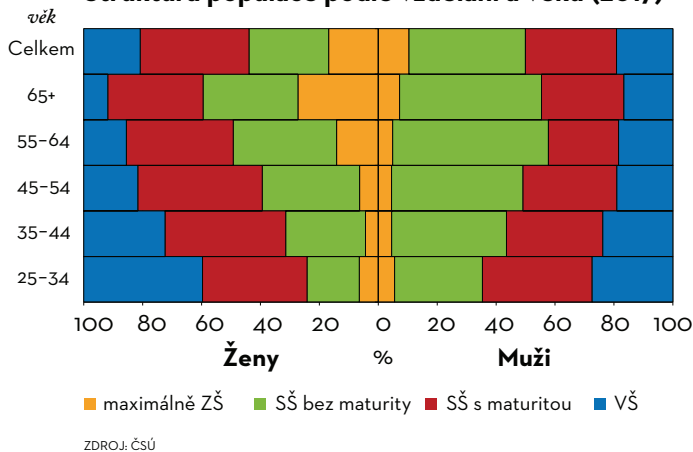

ZDROJ: ČSÚ, DATA ZPRACOVAL DANIEL MÜNICH

Kdopak je to pod helmou? (Střední škola technická v Opavě)

Struktura populace podle vzdělání a věku (2017)

ve vlastní schopnosti a sebevědomí mají dívky naopak menší než chlapi. „Známky nejsou jediná zpětná vazba,“ říká Irena Smetáčková z katedry psychologie Pedagogické fakulty UK. „Dívky možná dostanou jedničku, ale je to doprovázené takovým komentářem, že subjektivně to mohou cítit jinak. Mají sice lepší známky, ale nevěří si.“

Smetáčková přidává hypotézu o tom, že na chlapce obecně hůře dopadá jisté rozvolnění pravidel, k němuž na školách dochází. Protože dívky jsou více vedeny k respektování pravidel a autorit, nedělá jim takový problém akceptovat i méně „rigidní“ či přísné autority. Autonomněji a „volněji“ vychovávaní chlapi s tím mají větší problém. Ten může ještě zesílovat rodina, což se týká zejména sociálně slabších rodin a obecně rodičů, kteří mají nižší vzdělání. Tím se u chlapců podle Ireny Smetáčkové ještě zesiluje obecný problém tuzemského vzdělávacího systému – tedy že vzdělání nefunguje jako sociální výtah a vyššího vzdělání dosahují hlavně děti vzdělaných rodičů. „Sociální původ má u kluků silnější dopad,“ dodává Smetáčková.

Lidovou představu o „šprtách“ porážejících v přijímačkách na vysoké školy „nadrčenými“ znalostmi rozevlátější kluky zpochybnují také další experti na vzdělávání i lidé z praxe. Mimo jiné i proto, že podle statistik ČSÚ jsou mladí muži u přijímaček na vysoké školy o něco úspěšnější než mladé ženy. Praxe dodává, že studenti mají samozřejmě různé ambice či zápal pro obor, jsou různě pečliví a svědomití, ale toto dělení (aspoň podle učitelů) neběží nutně podle pohlaví.

„Schéma nadrčená holka versus kreativní kluk podle mých zkušeností neexistuje,“ říká třeba bývalý děkan Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Michal Stehlík, který na škole stále vyučuje. „Moc rozdílů mezi studenty a studentkami nevidím.“ Na „fildě“ byl genderový mix tradičně pestřejší, podobně ale situaci hodnotí děkani lékařských fakult, práv nebo technických škol. „Podle mých zkušeností se neliší,“ říká dě-

kan Lékařské fakulty brněnské Masarykovy univerzity Martin Bareš. „Studenti i studentky chtějí to samé: kvalitní vzdělání, očekávají dobrou uplatnitelnost na trhu práce a chtějí být úspěšní ve své profesi.“

Na genderové rozložení studujících mají logicky vliv i další faktory. Jak upozorňuje děkan Právnické fakulty UK Jan Kuklík, rozdíly mohou odrážet společenské představy o povolání, na které škola připravuje. Na právech fungovala převaha žen před rokem 1989, kdy právnické povolání nebylo nijak prudce prestižní a neskýtalo naději na velký výdělek. V devadesátých letech se poměr načas obrátil – prudce stoupla prestiž i peníze – a nyní je poměr studentů a studentek vyrovnaný. Také proto, že se značně rozšířilo pole profesního uplatnění, které studium práv umožňuje. „Studentky třeba častěji odcházejí pracovat do státní správy,“ říká Kuklík.

V úvodu zmiňované obavy z rostoucího počtu mediček nejsou podle všeho hlasem většiny. Zatímco zmiňovaný šéf motolské nemocnice Miloslav Ludvík varoval, že problém budou mít kvůli převaze mediček fyzicky náročnější lékařské obory (třeba ortopedie), děkan brněnské fakulty Bareš upozorňuje na technologický pokrok, který (případně) fyzické rozdíly stírá. „V současné medicíně se stále více uplatňují moderní navigační a robotizační systémy. Tyto pokroky významně snižují fyzickou náročnost chirurgických oborů a vyrovnávají původní genderové rozdíly,“ vysvětluje Bareš. Děkanovi 1. lékařské fakulty UK Aleksimu Šedovi se pak obecně nelíbí mechanické dělení podle pohlaví. „Některé ženy jsou fyzicky zdatnější než muži,“ říká. „Měli bychom k lidem přistupovat individuálně. Existuje velká škála nadání a povah a není fér lidi posuzovat pouze z genderového hlediska.“

Možná právě díky tomu, že tuzemští vzdělávací profesionálové nevidí zásadní rozdíly v nadání studentů a studentek, měnící se složení studujících nikdo příliš zásadně neřeší. „Téma to úplně není,“ říká předseda Rady vysokých škol a prorektor Vysoké školy chemicko-technologické Milan Pospíšil. „Spíše nyní řešíme, jak obecně mladé lidi motivovat, aby měli chuť se vzdělávat.“ Jenže téma to do budoucna bezpochyby bude. Spanilá jízda mladých vzdělaných žen totiž v jeden moment významně zpomalí – a to může mít celou řadu následků.

Diplom jistě, peníze snad

Pokud ženy tvoří většinu na středních i vysokých školách, tak tahle převaha evidentně končí postgraduálním studiem. Mezi doktorandy už jsou v menšině a méně jich také volí následnou akademickou či vědeckou kariéru. Podle statistik ministerstva školství jsou mezi lidmi s nejvyšším akademickým titulem ženy ve výrazné menšině – profesorek je kolem patnácti procent. Ve vědě jsou pak trendy dokonce opačné. Jak upozorňuje ekonom Mních, v letech 2005–2015 v Česku dokonce podíl vědkyň mezi výzkumnými pracovníky mírně poklesl (*viz tabulku na str. 15*).

Ani mimo akademii a vědu ale ženy s univerzitním diplomem nečeká úplně zářná budoucnost. Ačkoli průměrné platy žen i mužů

Rostoucí vzdělanost žen se neodráží v jejich výdělcích ani kariérních šancích.

Hrubé síly netřeba. (Lékařky v pařížské nemocnici operují za použití robotického systému)

v posledních letech rostou a platové nůžky se mírně zužují, rozdíly v odměňování jsou v Česku – jak všichni víme – pořád jedny z největších v Evropské unii (zhruba dvacet dva procent). Největší propast je právě mezi ženami a muži s vysokoškolským vzděláním (necelá třetina). To je ovlivněno řadou faktorů: ženy častěji pracují v oborech, které jsou hůře hodnocené (školství, zdravotnictví), méně se hlásí na řídicí pozice, nejsou tolik jako muži zvyklé si říkat o vyšší platy. Jisté je, že pokud ženy v minulosti často slyšely, že jednou z příčin jejich nižších výdělků je jejich nedostatečná kvalifikace, nyní se ukazuje, že to byl pouze jeden z faktorů. Mnohem větší roli hrají další společenské vlivy.

Mezi nimi stojí první v řadě představa, že péče o domácnost a děti je především ženská práce. Tu jako zásadní limit ženských kariér vidí shodně statistici, ekonomové, sociologové i znalci a znalkyně pracovního trhu. „Ženy jsou v kariéře limitovány rodinnými povinnostmi,“ opakuje předpoklad předseda Rady vysokých škol Milan Pospíšil. „Aby se tohle změnilo, muselo by se změnit klima v celé společnosti.“

Tuzemský zvyk odcházet na dlouhou rodičovskou dovolenou společně s nedostatkem míst v jeslích a školkách a malou nabídkou flexibilních forem práce znamená, že ženy zůstávají

mimo trh práce několik let. A ocitají se v jasné nevýhodě. „Vypadnou z pracovního procesu a po pár letech jejich ‚znalostní kapitál‘ zastaral,“ říká Dalibor Holý, šéf odboru statistiky trhu práce a rovných příležitostí. Ten znalostní kapitál, který mimo jiné získaly na vysoké škole. Klima se ale – byť velmi pomalu – mění. „Někde už dnes vycházejí vstříc matkám malých dětí, protože si uvědomují, že jsou pro ně cenné,“ říká Alena Líšková z platformy Byznys pro společnost. „Zároveň je však stále hodně konzervativních firem, které na ženské zaměstnankyně nahlízejí jako na komplikaci.“

Analytici OECD k tomu v loňské analýze vzdělávacích trendů dodávají, že rostoucí vzdělanost žen se pořád neodráží v jejich vyšších výdělcích a kariérních šancích. Částečně je to způsobeno zmiňovanými podle genderu rozdílnými kariérními volbami, ale silnou roli tu hrají i „kulturní normy a předpojaté představy o roli žen“. V Česku mají tyto kulturní vzorce evidentně dosud velmi hluboké kořeny. ●